

KOVUL OSIMLIGINING DORIVORLIK XUSSUSIYATILARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14284091>**Xoldorova Rayhona***Samarqand Agroinnovatsiyalar va
tadqiqotlar instituti 2-bosqich
talabasi***Annotatsiya**

Kovul (*Ferula assa-foetida*) o'simligi qadimdan xalq tabobatida keng qo'llanilib kelinadi. Ushbu maqolada kovulning biologik tarkibi, dorivorlik xususiyatlari va tibbiyotda qo'llanilish sohalari tahlil qilinadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kovul o'simligi asosan antibakterial, yallig'lanishga qarshi va spazmlarni bartaraf etuvchi ta'sirga ega. Shuningdek, unda ovqat hazm qilishni yaxshilovchi va immunitetni mustahkamlovchi moddalar mavjud. Maqola kovulning xalq tabobatida va zamonaviy farmatsevtikada ahamiyatini ochib beradi.

Kalit so'zlari

Kovul, antibakterial ta'sir, rutin, ovqat hazm qilish, kversetin, staxidrin, tioglikozid, saponin, dorivorlik xususiyatlari, flavonoid, alkaloid, kumarin, astma, bavoasil, stenokardiyada, tireotoksikoz.

Cho'l va adirlarda, yo'l bo'ylarida, devorlar ustida, ekinlar orasida o'sadi. Kovul kavardoshlar - Capparidaseae oilasiga mansub bo'lib, bo'yi 2,5 m gacha yetadigan sershox tikanli, yer bag'irlab o'suvchi poyali ko'p yillik lianasimon o't o'simlik. Markaziy Osiyo, Qrim, Kavkazda dalalarda, adirlarda, yo'l bo'ylarida, ariq va kanallarning qirg'oqlarida, tepaliklarda, ba'zan ekinzorlarda o'sadi. U Fransiya, Ispaniya, Italiya, Jazoir hamda Kiprda, Gretsiya va Shimoliy Amerikada madaniylashtirilgan. Yurtimizning tog' yonbag'irli hududlarida esa tabiiy holda o'sadi. Kovul may-iyun oylarida gullaydi, mevasi iyul-avgustda yetiladi. (1-rasm). Yer bag'irlab o'sadigan ushbu tikanli buta joy tanlamaydi, suvsizlikka va sovuqqa chidamli o'simlik. Kovul ko'p urug'li rezavor bo'lib, mevalari etdor, uzunligi 2 smga boradi. Iyul-avgust oylarida urug'lari pishadi. Bu dorivor o'simlikning mevalari tarkibida saponinlar, alkaloidlar, 32,9 foiz uglevodlar, 150 mg askorbin kislota, 3,75 foiz moy, ildiz po'stlog'ida staxidrin alkaloidi mavjud.[1]

1- rasm. Kovul o'simligining mevasi va gulining tuzulishi.

Kovul yoki kavar o'simligi tabiiy holda O'rtayer dengizi, Yevropa janubida, Kavkazda, O'rta Osiyoda, shu jumladan, O'zbekistonda, Pokiston va Hindistonda tarqalgan. Bu o'simlik Fransiya, Ispaniya, Italiya, Aljir hamda Kiprda, Gretsiya va Shimoliy Amerikada madaniylashtirilgan bo'lib, landshaftlarning bezagi hisoblanadi. O'simlikning nomi Erondagi Dashti-Kavir cho'li bilan bog'liq holda atalgan. Chunki kovul bu hududlarda eng ko'p uchraydigan o'simlik sifatida ajralib turadi. Kovul dorivor o'simlik bo'lishi bilan bir qatorda oziq-ovqatda ham ishlatiladi. Kovulning g'unchali novdalari, g'unchalari, rivojlanayotgan mevalari sirka kislotasida marinovat qilinadi hamda oziq-ovqatda «kaperslar» nomi bilan mashhur dori-darmon ko'rinishida foydalaniladi. Hindular kovulni kobra, kabra yoki kabarra nomlari bilan atashadi hamda o'simlik organlari qo'shib tayyorlangan

oziq-ovqatlarni yoqtirib iste'mol qilishadi. Tabobatda pishgan mevasi, barglari, novda va ildiz po'stlog'i ishlatiladi.

Bu o'simlikning kimyoviy tarkibiga keladigan bo'lsak, o'simlik tarkibida rutin, Vitamin C, qand hamda yod birikmasi va boshqa moddalar uchraydi. Shu bilan birga oqsillar, karbon suvlari, efir moylari kabi organik moddalar va Ca, Mg, Na, K, P, Fe, Zn, Cu, Mn kabi biogen elementlar mavjud. Kovulning yer ustki qismi tarkibida 0,32% rutin, kversetin, 150 mg% gacha S vitamin, staxidrin, tioglikozid, saponinlar, bo'yoq moddalar, mevasida-36% gacha qandlar, 25-25,6mg% S vitamini, 1,46% flavonoidlar, tioglikozid; urug'ida 25-36% yog'; ildizida 1,2% alkaloidlar (staxidrin); 0,44% flavonoidlar, 4,5% qand, kumarinlar va boshqa biologik faol moddalar bor. Shu bilan birga kovul shiraga boy o'simlik hisoblanadi.[2]

May-avgust oylarida ochilmagan g'unchalari, barglari terib olinadi. Shu bilan birga yosh, yog'ochlasha boshlagan novdalari va ildizining po'stlog'i shilib olinadi, maydalanadi hamda quyoshda yoki 50-60°S haroratda quritiladi.

Kovul ishlatilishi. Po'stlog'idan tayyorlangan damlama ishtaha ochuvchi ta'sirga ega. Xalq tabobatida yiringli yaralarni davolash uchun ishlatiladi. Yangi shilingan po'stlog'i og'rigan tishga bosilganda ijobiy natija beradi. Ba'zan ochiq yiringli yaralarga qo'yilganda antiseptik ta'sir qiladi. Bundan tashqari o'simlikdan stenokardiyada, tireotoksikoz, gemorroyda, qandli diabet kasalligini davolashda ham foydalaniladi. Ildiz po'stlog'idan nastoyka tayyorlash uchun 20 g shilib olingan po'stlog'i ustiga 0,5 l qaynagan suv quyiladi, 1-2 soat davomida tindiriladi. Kuniga uch mahal ovqatdan oldin 1/2 stakandan ichiladi.

Kovul shifobaxsh o'simligining xalq tabobatidagi o'rni: Abu Ali ibn Sino kovul o'simligini nafas qisishi, me'da-ichak kasalliklarini davolash uchun hamda og'riq qoldiruvchi, yaralarni tuzatuvchi va gijja haydovchi vosita sifatida qo'llagan. Xalq tabobatida kovulning yer ustki qismi, mevasi va ildizi ishlatiladi. Yer ustki qismi o'simlik gullagan vaqtda yig'iladi va soya yerda quritiladi. Gulini o'simlik to'liq gullaganda, mevasini - yetilganda teriladi. Guli soyada, mevasi esa ochiq havoda quyoshda quritiladi. [2]

Kovul ildizi erta bahorda yoki kech kuzda kovlab olinadi, suvda yuvib, tuproqdan tozalanadi va quyoshda quritiladi. Xalq tabobatida ildizidan tayyorlangan qaynatma shamollaganda, falaj, sariq, bod, taloq kasalliklarini davolashda, yer ustki qismi damlamasi me'da-ichak kasalliklari, yaralar va astmani davolashda, siydik haydovchi vosita sifatida qo'llaniladi. Gulining shirasi bilan yaralar davolanadi, meva qaynatmasi milkn mustahkamlash, tish og'rig'ini qoldirish, bavo sil va boshqa kasalliklarni davolash uchun ishlatiladi. Ildizining damlamasi va qaynatmasi qon ivishini tezlatish ta'siriga ega.

Po'stlog'idan tayyorlangan damlama ishtaha ochuvchi ta'sirga ega. Xalq tabobatida yiringli yaralarni davolash uchun ishlatiladi. Yangi shilingan po'stlog'i og'rigan tishga bosilganda ijobiy natija beradi. Ba'zan ochiq yiringli yaralarga qo'yilganda antiseptik ta'sir qiladi. Bundan tashqari o'simlikdan stenokardiyada, tireotoksikoz, gemorroyda, qandli diabet kasalligini davolashda ham foydalaniladi. o'simlikning ildiz qismidan olinadigan damlama gepatitga shifo bo'lsa, poyasi va bargi teri kasalliklariga davo bo'ladi, mevasi tarkibidagi yod buqoqdan aziyat chekadigan insonlarga naf keltiradi. Jahon farmatsevtika sanoatida mazkur tavsiyalar asosida dorilar tayyorlash keng yo'lga qo'yilgan.[1]

Stenokardiya, sariq kasalligida. Quritilgan ildiz po'stlog'idan 2 choy qoshiq olinib ustiga bir stakan suv quyiladi hamda past olovda 10-15 minut qaynatiladi. Sovitilgan qaynatmasi kuniga uch mahal 1 oshqoshiqdan ichiladi.

Teri kasalliklarida. Quritilgan ildiz po'stlog'idan 2 choy qoshiq olinib ustiga bir stakan suv quyiladi hamda past olovda 10-15 minut qaynatiladi. Sovitilgan qaynatmasi bilan kasallangan teri tez-tez artiladi.

Tireotoksikoz, gemorroyda. Quritilgan mevalaridan 1 choy qoshiq olinib ustiga 200 ml suv qo'yiladi hamda 3-4 minut qaynatiladi. Sovitilgan qaynatmasi kuniga uch mahal ovqatdan oldin 1-2 oshqoshiqdan ichiladi.

Qandli diabet kasalligida. Quritib maydalangan novda va barglaridan 1 oshqoshiq olinib, ustiga 200 ml suv qo'yiladi hamda 4-5 minut qaynatiladi. Sovitilgan qaynatmasi kuniga 3-4 mahal 2 oshqoshiqdan ichiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil. Halima Otaboyeva.
2. Berdiyev E.T., Hakimova M.X., Maxmudova G.B.-O'rmon dorivor o'simliklari, «Sano-standart» nashriyoti Toshkent - 2016
3. Kovul o'simligining foydali xususiyatlari va ularning biyologiyasi N.Xamrayeva - dots. Jizzax davlat pedagogika universiteti.
4. <https://xs.uz/uz/post/kovul-oyogimiz-ostidagi-khazina-yokhud-tog-yonbagirlaridauni-rivozhlantirish-omillari-khususida>
5. https://www.researchgate.net/publication/313677692_THE_CHEMICAL_CONSTITUENTS_AND_PHARMACOLOGICAL_EFFECTS_OF_CAPPARIS_SP_INOSA_-_AN_OVERVIEW